

Moglo bi se činiti da je Boškovićev interes za arheologiju neki ekstravagantni njegov hobi. No to nije bilo tako. I tu ga je, napominje Dadić, prvenstveno svagda vodio geometrijski, astronomijski i građevinsko-tehnički interes, bilo da se radilo o mozaicima s geometrijskim crtežima kod ostataka antičke rimske vile i o, pritom, pronađenom antičkom kamenom satu, otkrivši mu konstrukcijsku pogrešku, ili iskapanom obelisku (što ga je August donio iz Egipta) jer je po njegovu mišljenju imao astronomijsku funkciju, ili pak, 'najspektakularnije', o navodnim, po predaji, ruševinama grada Troje, za koje je ustanovio da to *nisu* te je (prvi) odredio pravu lokaciju Troje, što je kasnije svojim iskapanjima Schliemann i potvrdio, ne spomenuvši ime Boškovića, mada spominje mišljenja drugih o vjerojatnom položaju Troje, kako to izričito ističe Dadić, zaključujući time ovu svoju knjigu, na kraju koje je dao i izbor literature o Boškoviću (121 naslov).

Izdana u »Školskoj knjizi«, ova je Dadićeva monografija o Boškoviću vrlo lijepo uređena i opremljena zahvaljujući, između ostalih, i urednici Branimiri Valić, zaslužnoj da se naša znanost popularizira upravo preko ovakvih monografija o našim najistaknutijim znanstvenicima i pronalazačima (u sličnoj opremi izašle su, zalaganjem iste urednice, i monografije o Mohorovičiću i Tesli).

Poput upravo spomenutih, tako je i Dadićeva ilustrirana monografija Bošković enciklopedijskog formata i stranice su grafički oblikovane u dva stupca s time da je desni stupac paralelni prijevod na engleskom (preveo Janko Paravić). U bogatom slikovnom materijalu doneseni su svi važni dokumenti vezani uz porijeklo, školovanje, nastavni i znanstveni rad, diplomatske aktivnosti, genezu, razvoj i recepciju 'teorije' te spomenike Boškovića. Po skupljenim i reproduciranim dokumentima na jednom mjestu ta će knjiga sigurno postati i koristan priručnik za sve koji se bave ili će se baviti istraživanjem Boškovićeve života i djela.

FRANJO ZENKO

SIMPOZIJ O BOŠKOVIĆU U SJEDINJENIM AMERIČKIM DRŽAVAMA

Boston, 5. do 9. studenoga 1987.

Od 5. do 9. studenoga 1987. godine održan je u Bostonu godišnji sastanak Američkog udruženja za unapređenje slavenskih studija (American Association for the Advancement of Slavic Studies). U radu te organizacije sudjeluju učitelji, profesori, znanstveni radnici i ljudi koji se profesionalno bave slavenskim i istočnoevropskim duhovnim, društvenim i prirodoznanstvenim problemima. To je najveća američka organizacija takvog tipa i u svoje članove ubraja istaknute znanstvene radnike, državne funkcionere i privrednike. Organizacija broji nekoliko tisuća članova. Smatra se najvišim znanstvenim forumom u gore navedenim disciplinama.

U okviru ove organizacije održan je simpozij o Boškoviću pod naslovom: *Roger J. Boscovich (Ruđer Bošković): On the Occasion of the 200th Anniversary of His Death* (Ruđer Bošković: Prilikom dvjestogodišnjice od njegove smrti). Svoje znanstvene radove čitali su slijedeći sudionici:

Ivan Supek, University of Zagreb (Yugoslavia), »The Place of Bošković Among Croatian Humanists and His Anticipation of Modern Atomistics.« (Mjesto Boškovića među hrvatskim humanistima i njegova anticipacija suvremene atomistike).

Ante Kadić, Indiana University, »Literary and Spiritual Profile of Boskovic.« (Književni i duhovni profil Ruđera Boškovića).

Ante Mlikotin, University of Southern California, »Roger Boscovich's *Theoria philosophiae naturalis* and the Rise of Modern Philosophy.« (Ruđer Bošković's 'Theoria philosophiae naturalis' i počeci /uspon/ moderne filozofije).

Ivo Šlaus, Institut »Ruđer Bošković«, Zagreb, Yugoslavia, »Scientific Achievements of Ruđer Bošković.« (Naučna postignuća Ruđera Boškovića).

Tema, tj. Bošković, bila je više nego zahvalna. U jednom burnom i nesretnom svijetu gdje i najnevinija stvar ili pojava može dati povoda prepirkama, znanstveni radnici su se suočili s radom i pojavom čovjeka za koga se može reći da je samo doprinio: Bošković nije bio politički nikome zadužen niti je djelovao u svijetu financija. Živio je za znanost i ostao vjeran svojoj obitelji, kraju i prijateljima. Uz ovu karakteristiku, sudionici su također bili suočeni s čovjekom koji je bio znanstveni radnik, filozof, pisac i poznata društvena ličnost svoga doba. Prema tome, a kako i sam program pokazuje, znanstveni radnici iz raznovrsnih struka mogli su o njemu govoriti bez zapreka. A može biti da su i dva stoljeća od njegove smrti pridonijela mirnom i stalozenom toku programa.

Profesor Supek nije prisustvovao konferenciji već je jedan kolega ukazao na glavne točke (highlights) njegova predavanja. U svojem već dobro poznatom stilu i sa svojim svjetski dobro poznatim nazorima prof. Supek je opisao rad Boškovića kao humanista i fizičara. Kao humanist Bošković je u sebi zadržao sve one karakteristike koje je njegovo doba od njega tražilo i koje su sačuvala svoje vrijednosti do danas. Kao fizičar bio je preteča suvremenih teorija u tom području. Iako je Bošković bio »zanemaren« tokom druge polovice 19. stoljeća, a poslije zasjenjen Einsteinom, tek sadašnje doba otkrilo mu je pravu vrijednost. Naglašeno je priznanje koje mu je dano sa strane velikih fizičara 20. vijeka — Heisenberga i Bohra.

Ante Kadić je vrlo detaljno i s velikom dokumentacijom razvio duhovni lik Boškovića od njegovih najmlađih dana do smrti. Kadić je naglasio veliku znanstvenu spremu, marljivost i odanost Boškovića svojem znanstvenom radu kao i ljubav prema ljudima s kojima je surađivao. Rim je od početka cijenio i podržavao Boškovića a i sam Papa mu je zadavao misije. Bošković se u Rimu družio s našim ljudima i bio im je uvijek spreman pomoći. Na svojim putovanjima po svijetu i boravcima u stranim gradovima, Bošković je uvijek bio u kontaktu s vrhovima inteligencije i od njih bio uvažavan. Kadić navodi i Boškovićev književni rad kako na latinskom tako i na hrvatskom jeziku. Ukazuje na njegov stil pisanja i estetski način izražavanja misli. Mnogo možemo doznati o Boškoviću iz njegovih pisama, kako domovini, tako i drugim ljudima. Veliki dio njegove korespondencije je pohranjen u knjižnici kalifornijskog univerziteta u Berkeleyu gdje je Kadić vršio svoja istraživanja. Kadić navodi i jednu »američku« fazu u mislima i osjećajima Boškovića. Uz već dobro poznatu namjeru da putuje u Kaliforniju Bošković je s velikim oduševljenjem pozdravio američku revoluciju.

On je također uvijek bio na strani malih naroda u njihovoj borbi za samostalnost. Na kraju, Kadić navodi kako su rad, putovanja i borbe iscrpile Boškovića i uzrokovale njegove teške dane pred smrt. Zna se gdje je pokopan, ali lijes mu nikad nije identificiran.

Ante Mlikotin se obratio temi Boškovića kao filozofa. To je u neku ruku bila nezahvalna tema, jer u Boškovićevim djelima se ne može naći mnogo direktnih napisa o »čisto« filozofiji, što bi u platonovskom žargonu bili samo metafizika i etika. Međutim, u posljednje vrijeme, zahvaljujući u prvom redu radovima Franje Zenka (kojega Ante Mlikotin citira) ta strana misli Boškovića postaje sve jasnija. U svojem djelu *Theoria philosophiae naturalis* Bošković dodaje appendix *De anima et aeo* koji rasvjetljuje ovu stranu misli Boškovića. (S čisto znanstvene strane, Žarko Dadić je danas vodeći povjesničar Boškovićevih znanstvenih djela. Njegova monografija Boškovića je bila prikazana na konferenciji.)

Mlikotin tvrdi da je Bošković bio u prvom redu prirodoznanstvenik a tek onda filozof. Kao filozof on je reflektirao ili teoretizirao nad svojim prirodoznanstvenim eksperimentima, tj. on je iz njih izvlačio opće koncepcije. I te, u prvoj fazi tek čisto znanstvene teorije, Bošković je putem svoje filozofske misli (svoje specifične logike rasuđivanja i vizionarne mašte) širio i produbljavao dolazeći tim putem do same biti prirode i života, kako duhovnog tako i materijalnog. Konačno njegova *Theoria* je jedna sveobuhvatna refleksija (razmišljanje) o prirodi (ili karakteru) znanosti i njenoj ulozi u otkrivanju našeg bitka. Zenko naziva rad Boškovića potpuno točno *experimentum philosophicum*.

Ante Mlikotin je spremio za konferenciju jedno »rodoslovlje« s imenima svih znanstvenika, filozofa i teologa 18. stoljeća, manje ili više suvremenika Boškovića. Tu se vidi da je Bošković bio u direktnoj liniji nasljednik Copernicusa, Keplera i Newtona, a s filozofima je imao samo tangencijalne veze, uglavnom samo s onima prije sebe — Descartesom i Leibnitzom. Kao teolog, Bošković nije bio novator: on je slijedio već crkvom utrte puteve.

A. Mlikotin povlači paralele između misli Boškovića i filozofa tog vremena kao Huma i Kanta i onda detaljno obrađuje karakter misli Boškovića i filozofije 19. stoljeća koja označava početak modernog doba.

Usporedbe između Boškovića s jedne strane, i Schopenhauera i Nietzschea s druge strane, pružile su bogate podatke. Bošković i Schopenhauer su dijametralno oprečni. Schopenhauer naglašava supremaciju volje (ili iracionalnog) nad umom, vlast materije nad duhom, i smatra da vanjski svijet konkretno ne postoji; on je prisutan samo u našim osjetilima. U takvoj koncepciji svijeta i čovjeka, ljudski um je nemoćan bilo da spozna zakone prirode ili da upravlja čovjekovom sudbinom. Prema Schopenhaueru, čovjek je osuđen sudbinom na propast. Bošković, nasuprot Schopenhaueru, smatra da je um superioran svemu samo ne Bogu, tj. iracionalno se može svladati umom, volja je podložna našem duhu, a osjetila iskrivljuju pravu (naučnu) sliku svijeta. Konačno, čovjek se može spasiti putem vjere.

S Nietzscheom Bošković ima mnogo dodirnih točaka, često i samu frazeologiju. Osim već poznate izjave Nietzschea da je Bošković uspio dokazati da nas naša osjetila varaju, Nietzscheove glavne misli — vječno vraćanje istog, natčovjek i etika »s onu stranu dobra i zla« imaju svoje paralele u Boškovića.

Bošković je (prije Nietzschea) tvrdio da je gibanje materije u prostoru po svojim kombinacijama beskonačno (atomi koji se privlače i odbijaju, ali nikad ne dodiruju). Zakone te beskonačnosti samo Bog može nadvladati (svesti na »konačnost«, tj. srediti). Samo Bog može izabrati »uređne« kombinacije i s time omogućiti čovjeku život na Zemlji. Nietzsche tvrdi da je kvantum energije u svijetu (ili, svemiru) za svagda određen i njena moć preobrazbe konačna. Iste pojave će se prije ili poslije povratiti. (Paradoksalno Nietzsche ne nalazi u svijetu »sređenih« pojava — kaos je permanentan, samo »volja k moći« je stalna pojava.)

Po pitanju etike Bošković govori o »uređenim« i »neuređenim« nizovima. Samo »uređeni« nizovi nose čovjeku mudrost, pobožnost i znanje. Bog je na strani »uređenih« nizova, ali čovjek mora njihovu poruku spoznati svojim slobodnim umom, spoznati i prihvatiti svojom voljom. Sa svoje strane Nietzsche se opredjeljuje za etiku »s onu stranu dobra i zla.« Nosilac te etike je natčovjek. On bira »nizove« takvog karaktera koji će prema Nietzscheu dokazati superiornost ovozemaljskih nad transcendentnim vrijednostima. I takav život, na najvišoj potenciji stvaralaštva, se onda vraća.

Sva tri filozofa ili znanstvenika još zbližuju shvaćanje biti ili dinamike stvarnosti. Zenko karakterizira Boškovićevu teoriju kao »apsolutni dinamizam.« Najveći povjesničar filozofije angloameričkog svijeta, Copleston (također isusovac) naziva teoriju »dinamičnim atomizmom« (dynamic atomism). Ove koncepcije odgovaraju Schopenhauerovoj univerzalnoj ili sveopćoj volji i Nietzscheovoj »volji k moći«, obje dinamične, stvaralačke, ali izvan kontrole čovjekova uma — ili bilo koga. U Boškovića, naravno, Bog stvara i kontrolira svemirske pojave.

Konačno A. Mlikotin ukazuje da je samo veliki um Boškovića mogao shvatiti i zamisliti stvari i ocijeniti pojave života koje je moderna filozofija također uočila, ali ih tumači u okvirima kulture svojeg vremena.

Znanstveni radnik Instituta »Ruđer Bošković« u Zagrebu i ove godine profesor na University of California in Los Angeles Ivo Šlaus prikazao je cijeli dijapazon rada Boškovića i ocijenio njegovu vrijednost za naše doba. Šlaus je na jednostavan, ali u punoj mjeri naučni način, prikazao rad Boškovića prisutnima, većina kojih nisu bili prirodoznanstvenici. Prema Šlausu, Bošković je uspio svesti sve snage svemira ili prirode na jednu jedinstvenu silu i s time u vezi otvorio vrata novom shvaćanju fizike. Bošković je svojom teorijom obuhvatio sva kretanja materije i opisao je na jedan nov način. Šlaus tvrdi da moramo shvatiti da je fizika »slobodna« nauka (tu se misli djelomično nezavisno od eksperimenata) i da su s time u vezi fizičke teorije podložne čestim reevalvacijama. Već danas, navodi Šlaus, mi ne čitamo Newtona, pa čak i Einsteina s lakoćom. Po frazeologiji po kojoj su njihovi pojmovi izrečeni obojica su — »nerazumljivi«. Prema tome i Boškovićeve teorije su prošle kroz niz mijena čovjekovih nazora na svijet. Međutim danas se njegove misli ponovo shvaćaju i samim tim postaju relevantne za znanost.

Na kraju izlaganja referata sudionici skupa su postavljali pitanja. Većina pitanja odnosila se na mogućnost daljnjih interpretacija iznesenog materijala tražeći više podrobnosti i sugerirajući nove pristupe. Prepirki nije bilo.